

Horváth István

AZ ERDÉLYI MAGYAROK KÉTNyelVŰSÉGE: NYELVMENTÉS ÉS INTEGRÁCIÓ KÖZÖTT?

Egy megírandó, az erdélyi magyarság változó kisebbségi tényállapotait feldolgozó és értelmező eszmék története kertén belül jelentős helyet foglalna el a kétnyelvűség, a román másodnyelvűség kapcsán megfogalmazott viszonyulások felleltározása. Hogy a kultúrák közötti *híd* vagy a *tolmács* metaforájában összefoglalható kétnyelvűség-ideológia csak egy adott hatalmi kontextus terméke¹, vagy az erdélyi magyar értelmiség egy része által felvállalt kisebbség-erkölcsi krédó része volt, azt most nehezen tudnók eldönteni, mindenképpen tény, hogy az utóbbi évtized nyelvi vitáinak a perspektívájában ez a viszonyulás ma már mesterkéltnek tűnhet. Ugyanis a kommunizmus bukása óta eltelt időszakban, a kétnyelvűség kapcsán megfogalmazódott, magyar domináns értelmiségi viszonyulás a kisebbség és többség nyelvének az asszimetrikus viszonyát hangsúlyozza ki, és a kialakult kétnyelvű kommunikációs gyakorlatokért, a magyar nyelv helyzetének az újraalkudásáért száll síkra. Az ebben a folyamatban kialakult viták, állásfoglalások során a problémafelvetések, helyzet-meghatározások túlmutatnak azon a helyzeten, hogy a romániai magyarság nemzetállami reflexekkel szembesül, és sokkal általánosabb szinten jelzik az integráció és kisebbségi anyanyelvűség/kétnyelvűség között kialakult feszült viszonyt. A tanulmány első része ezt a körvonalazódó vitát, és a mögötte húzódó feszültséget szeretné jobban megfogalmazni, értelmezni.

A második részben a kétnyelvűség társadalmi szintű működésének néhány vonzatát, a kétnyelvűségi gyakorlatok és a kétnyelvűség kapcsán megfogalmazott viszonyulások, attitűdök pluralizmusát szeretnénk bemutatni.

NYILVÁNOS VITÁK: KÉTNyelVŰSÉG ÉS/VAGY INTEGRÁCIÓ

A romániai magyarság nyelvi helyzetének az elemzésében, értelemszerűen központi helyet foglal el a magyar és román nyelv asszimetrikus helyzete, az a törvények által közvetlenül meghatározott, illetve a közvetett módon, a szimbolikus hatalmi gyakorlatok során megnyilvánuló alárendeltségi kontextus, amelyben a

¹ Bárdi a magyar kormány határon túli magyarsággal kapcsolatos, hatvanas évek végén megfogalmazott politikai törekvések lényegét így foglalja össze: "*a kettős kötődés ideológiájának hangoztatása és a hídszerep kijelölése*" [dőlt betűvel szedve az eredetiben H.I.] Bárdi N. 2000:42.

magyar nyelv intézményes keretek között és intézményesült kommunikációs helyzetekben újratermelődik². Mindennek jegyében a romániai magyar népesség jelentős részére jellemző kétnyelvűséget is kiemelten és majdnem kizárólag mint hatalmilag elrendelt és érvényesített nyelvi gyakorlatot közelítik³. Az elemzésekben elsősorban a kétnyelvűségnek, a kisebbségi anyanyelvűségre gyakorolt káros hatásait (dominanciaváltás, nyelvcsere, nyelvi erózió, stb.) hangsúlyozzák⁴, a kétnyelvűségnek mint olyan átfogóbb, a nyelvileg differenciált közegekben a kommunikációt megalapozó jelenségnek az elemzése bizonyos szempontból marginálisnak tekinthető.

A kétnyelvűségi gyakorlatokra vonatkozó domináns értelmezési keret (jelentős mértékben leegyszerűsítve) a következőképpen vázolható: az erdélyi magyarok bilingvizmusa a román és a magyar nyelv között létező jogi- és (az egyre markánsabban megnyilvánuló) társadalmi státus-asszimetria feltételei közepette alakul, és „az anyanyelvi egynyelvűség és a másodnyelvi egynyelvűség” nagyon szűkre szabott mozgásterében intézményesült (Péntek, 2001b:113). Trendszerűen (a mennyiségi vonzataiban pontosan nehezen dokumentálható nyelvcsere túl) azt eredményezve, hogy „a magyar anyanyelvűek többnyire anyanyelvük valamely alárendelt változatát ismerik, a román nyelvnek pedig gyakran a köznyelvi, sztenderd változatát” (Péntek J. 2001b:50). Tehát a romániai magyarság kétnyelvűségének bizonyos módú intézményesülése inkább kedvez a kisebbségi szempontból nemkívánatosnak tartott nyelvi folyamatok megerősödésének, mint a kétnyelvűség olyan jellegű intézményesülésének, amely fenntartja az anyanyelvhasználat dominanciáját. A kiutat a nyelvi helyzetet közvetlenül meghatározó, etno-politikai integrációs modell újraalkudozása jelentheti, pontosabban az, hogy „megszűnik az anyanyelv alárendelt jogi státusa, az eddigiektől eltérően, inkább a mellérendeltség viszonyában alakul a kisebbség és a többség nyelvének a viszonya” (Péntek, 2001b:111).

Tehát az erdélyi magyar szakközvélemény a kétnyelvűséget kiemelt (és majdnem kizárólagos) módon olyan nyelvi helyzetnek tekinti, amely az asszimilációt megcélzó hatalmi technikák logikájának megfelelően alakult ki és működik, ennek jegyében a másodnyelvűség, mint az elemzés tárgya, inkább asszimilációs trendet

² Lásd Kontra M. 1999, Szépe Gy. 1993, 1999, Péntek J. 2001a, 2001b, Kontra M., Szilágyi N. S. 2002.

³ Heinz Kloss különbözteti meg a természetes (voluntáris) és a rendeleti (*decreated*) kétnyelvűséget (1966)

⁴ Lásd Péntek J. 2001b., Orbán L., Vetési L. 2001, Vetési L. 2001!

jelző tünetegyüttesként és kevésbé a tágabb társadalmi integrációt megalapozó kommunikációs eszköztárként tételeződik. Ezt a viszonyulást markáns módon fogalmazza meg Péntek János (2001a), egy, az erdélyi magyarság kétnyelvűségéről is értekező, 1999-ben, a *Kisebbségkutatás*ban megjelent tanulmány kapcsán (Csepeli Gy., Örkény A., Székelyi M. 1999). A kritizált tanulmányban a magyarországi szerzők az erdélyi magyarság kétnyelvűségét a társadalmi integráció egyik kiemelt kulturális eszközének tekintik, például azokat a nyelvhasználati mintákat amelyek esetében fokozott mértékben kétnyelvűek és kiemelten a román nyelv mint publikus nyelv használata jellemzi, *nyelvileg integrált mintának* nevezik (1999:506-507). Hogy az intergált társadalom eszményképe számukra kötelezően a kisebbség kétnyelvűségét, illetve a másodnyelv kiemelt használatát jelenti, azt ilyen megfogalmazásokkal erősítik meg: „a többségi nyelv ismeretének a hiányából fakadó nyelvi szegregáció főképp az erdélyi magyarokat jellemzi (15%)” (Csepeli, Örkény, Székelyi, 1999:506). Péntek következtetése az ilyen elemzői hozzáállás kapcsán sommás és egyértelmű: „... a kutatók értékrendje merőben eltér a vizsgált társadalmi közeg értékstruktúrájától, és hogy ők a magukét tekintik hitelesnek, azt kéri számon a vizsgált kisebbségi közösségen. Az ő megítélésük szerint pl. nem az identitás a megőrzendő érték, hanem az identitásváltás a kedvező fejlemény.” (Péntek, 2001a:20).

A kétnyelvűség és integráció közötti problémamentes kapcsolatot megfogalmazó állásponttal szembeni kritikai él érthető és fenntartható, hisz ez jelenleg azt feltételezi, hogy az integráció kulturális terhét teljes mértékben a nyelvi kisebbségekre hárítják (Skutnabb-Kangas, T. 2000:59), mi több a kisebbségi nyelvek alárendelt helyzetét is implicit módon feltételező integrációs eszmény, többség és kisebbség számára közös és egyetemes értéknek definiálódik (Skutnabb-Kangas, T. 2000:59). Így a többségi és kisebbségi publikus nyelvhasználat joga eleve hierarchikusan tételeződik, az integrált társadalom eszményének a természetéből fakad, és elvi, erkölcsileg alapozza meg az asszimetrikus viszonyt. Értelemszerűen következik, hogy a társadalom integráltságának és az egyéni identitás megőrzésének mint értékeknek a viszonya is ugyancsak hierarchikusan értelmezendő, az integráltság egyetemes elvárásként, az identitás megőrzése partikuláris lehetőségként tételeződik.

Hogy ez milyen formákban nyilvánul meg a társadalmi diskurzusok szintjén jól példázza azt Alina Mungiu-Pippidi a román-magyar viszonyokat elemző könyvének egy részlete, amelyben (igaz csak mellékesen) arról a magyar elvárásról

beszél, hogy tiszteletbe tartsák a magyar névírás jellegzetességét, azt a, román írásrendtől eltérő szabályt, hogy a családnevet követi a keresztnév. Ennek kapcsán így fakad ki az elemzői igényekkel fellépő szerző: „Minden tiszteletem minden lehetséges kultúra névírasi szokása iránt, amelyek alapján bármilyen egyéni névírasi forma lehetséges, de mégis amit keresünk az egy egyetemes kommunikáció lehetősége. Ne feledjük, 2000-ben, vagy e körül vagyunk, és az angol nyelv és az individualizmus győzedelmeskedése okán, jelenleg a keresztnévet a családnév előtt írják.” (Mungiu-Pippidi, A. 1999:11)

Azt, hogy integráltságának a publikus kultúra azon megnyilvánulási formái minősülnek, amelyeket a többség egyfajta természetes, magától értetődő rend részének tart, nagyon jól tükrözi Kontra és Szilágyi elemzése (2002) arról, hogy a román tanügyi törvény, azontúl, hogy explicite kódolja, szövegezésében, szóhasználata egy implicit hierarchiát is sugall a román és a kisebbségek anyanyelvének a tanítása között. Ez úgy írható le, hogy a román nyelv tanulása az az oktatási folyamat *természetes* alapállapotához tartozik, ehhez viszonyítva a kisebbségi nyelvek oktatása az valamiféle *ráadás*, partikuláris lehetőség. A kisebbségi kétnyelvűség és a társadalmi integráció normatív összekapcsolása általában egy pozitív politikai program alapját képezi, az állampolgárok közjavakban és közszolgáltatásokban való fokozottabb részesedésének és a gazdasági, társadalmi illetve politikai folyamatokban való részvétel esélyei növelésének előfeltételeként tételeződik. Viszont az ilyen jellegű érvelés, pozitív politikai programra való hivatkozás, Romániában egyértelműen marginálisnak tekinthető. Az utóbbi évtized politikai retorikáját alapul véve a kisebbségi kétnyelvűség nyelvpolitikai célkitűzése inkább szimbolikus (az államalkotó nemzet jogaira hivatkozó), mint gyakorlati (a részesedést megcélzó) megalapozottságú volt. Ebben az érvrendszerbe a kisebbségek román nyelvismerete fokozottabban az állam iránti lojalitás egyik ismérveként, mint a közjavakból való fokozottabb részesedés és a mobilitási esélyek növelésének előfeltételeként tételeződött. Így a kisebbségi anyanyelvűség és társadalmi integráció elvi szinten feszültnek tekinthető viszonyára ráduplázott egy másik: a kisebbségi identitás és az állampolgári lojalitás közötti alapvető feszültség (Turda, 2000). Ugyanis a kisebbségi anyanyelvhasználat kiterjesztését megcélzó jogkövetelések, a többségi dominánsnak mondható értelmezése szerint, nemcsak a nyilvános szféra

nyelvi integráltságát veszélyeztették⁵, hanem, a román nyelv használatának a visszaszorítási kísérlete által, magát az állami autoritását kérdőjelezték meg.

Következésképpen a kétnyelvűség értelmezése és funkciói, illetve az ezek jegyében körvonalazott integrációs modellek merőben mást jelentenek a kisebbségi és a többségi elit számára. A kisebbségi elit az anyanyelvhasználat nyilvános kiterjesztésével párhuzamosan, a másodnyelvűség korlátozott (és korlátozandó) és pontosan behatárolt instrumentális funkcióit tartja kívánatosnak, a többségi elit jelentős része, továbbra is a román nyelv szimbolikus (és a nemzeti ideológiába ágyazott) elsőbbségét érvényesítő egységesített, és a politikum által ellenőrzött, szabályozott nyelvi piac fenntartása mellett kardoskodik⁶.

A két szempont közötti egyeztetés nehézsége, a román és a magyar nyelvnek a megfelelő nemzeti ideológiában elfoglalt helyétől is függ. Ugyanis mindkettő a nyelvet, mint az nemzeti identitás egyik alapvető forrásának, így az identitáspolitikai lényeges tárgyának tekinti. Ennek megfelelően a kisebbségi nyelvhasználat, a kétnyelvűség problémaköre nem egyszerűen nyelvi jogokat érvényesítő és gyakorlati megfontolásokat követő nyelvpolitika, hanem nemzeti ideológiák átértelmezésének a függvénye, így az integráció modelljének és alapvető értelmezésének az alapvető újraalkudozását feltételezi.

Mindez csak annyit jelent, hogy a kisebbségi elit által megfogalmazott nyelvpolitikai törekvések jegyében jogosan kérdőjelezzik meg az integrációnak a jelenleg kialakult modellje, és nem azt, hogy a romániai magyar népesség egyöntetűen fenntartásokkal viszonyul a kétnyelvűséghez, vagy az erre alapozó integrációhoz.

Valószínű, hogy a kisebbségi társadalom értékrendje, pontosabban viszonyulása a kétnyelvűséghez, összetettebb, nem írható le kizárólag a kétnyelvűség jelenleg érvényben levő gyakorlatainak a megkérdőjelezéseként, ugyanis a működő kétnyelvűség társadalmi kontextusa, habár hatalmi és többnyire politikai jellegű viszonyulások eredménye, nem kizárólag és nem folyamatosan akként tudatosul a társadalom szintjén. Sokkal inkább feltételezhető, hogy a másodnyelvűség, a kódválasztás és a kódhasználat olyan szabályaiként érvényesül, amelyeket a romániai

⁵ A tipikus érv: ha valaki magyar nyelven végzi az orvosi egyetemet, akkor hogyan értekezik majd a román beteggel.

⁶ Az, hogy a román nyelv milyen mértékben továbbra is a politika tárgya azt jól tükrözi a tanulmány megírása idején folytatott viták a politikumon belül, illetve a politikum és a nyelvészek egy csoportja között a román nyelv védelméről szóló törvény kapcsán.

magyar társadalom egy része magától értetődőnek, a társadalmi szintű kommunikációt megalapozó szabályok rendszerének fogad el, és nem a hatalomgyakorlás közvetlen vagy derivált formáiként értékeli. Tehát a kisebbségi *társadalmi közeg értékstruktúrája*, viszonyulása a kétnyelvűséghez összetett és árnyalt, az elit által (egyébként jogosan) megfogalmazott ellenállási mozzanatokon kívül, más érdekek, értékek és alkalmazkodási stratégiák is megjelenhetnek.

Ezt látszik elméletileg alátámasztani a Bourdieu-i egységesített nyelvpiaci modell keretein belül értelmezett szimbolikus elnyomásnak az a jellegzetes vonzata, hogy a nyelvi dominanciával párhuzamosan kitermeli a dominanciának az alárendeltek által elfogadott formáit is (1982, 1994). Mindez annak tudható be, hogy a nyelvi piac egységesítésének folyamatában a megfélemlítés mozzanatai inkább kivételesek, jellemzőbb – az alacsony vagy mérsékelt nyelvi kompetencia esetében – a *szorongás*, vagy – megfelelő kommunikáció eszköztár birtoklása esetében – a *sikerélmény*. Ennek következtében az egységesített nyelvi piac normáit, a másodnyelvhasználatot a résztvevők nem kötelezően és nem minden helyzetben érzékelik a hatalomgyakorlás nyilvánvaló gesztusaiként (Bourdieu, 1994:51). A kódválasztás és kódváltás szabályait a kommunikációs folyamatokban résztvevők, adott, magától-értetődő normaként fogadhatják el, így számukra a kétnyelvűség, mint olyan kulturális tőke jelenik meg, amely tényleges hasznot eredményez, lehetségessé teszi a részvételt egy *objektív* szabályok alapján szerveződött kommunikációs és interakciós térben. Tehát a részvétel, vagy ha úgy tetszik az integráció, *szubjektíve* pozitív élményt is jelenthet, és a román nyelv ismerete, a kisebbségi közösség egy részén belül akár csoportnormaként, elvárásként vagy legalábbis pozitív tulajdonságként is megjelenhet.

Így nem kizárható, hogy a másodnyelvűség a kisebbségi társadalom jelentős részének a számára úgy jelenik meg mint az integráció egyik (nincs kizárva, hogy lényegesnek tekintett) kulturális eszköze, amely (különböző érdekek, érzelmi együtthatók és működő beszédközösségek kódválasztási normái által meghatározottan) sajátos a nyelvi akkomodációs folyamatokat hoz, illetve a kétnyelvűségi gyakorlatok és az ahhoz való viszonyulások pluralizmusát eredményezi (Martin-Jones, 1989:108).

A kétnyelvűség kapcsán körvonalazódó pluralizmust, annak az elfogadó vonzatait, kizárólag úgy kezelni mint a nyelvi hegemoniára való törekvés politikája által előidézett állapotot, már csak azért nem célravezető, mivel azt a hamis illúziót

keltheti, hogy a magyar nyelv helyzetének politikai szinten történő újraalkudozása, a kisebbségi nyelv jogilag alárendelt státusának a megszüntetése, a kétnyelvű gyakorlatok jelentős mértékű és látványos átrendeződését is eredményezi.

KÉTNYELVŰ KOMMUNIKÁCIÓ, KÉTNYELVŰSÉG KAPCSÁN MEGFOGALMAZOTT ATTITŰDŐK

Az itt feldolgozott és bemutatásra kerülő információanyag forrása két, az erdélyi magyar népesség alapsokaságán végzett kérdőíves adatfelvétel (lásd részletesen bemutatva CCRIT, 1999, Culic, Horváth, Lazăr, 2000,). Mindkét kutatás csak mérte a nyelvhasználatot kérdőív segítségével, illetve a kétnyelvűség kapcsán megfogalmazott attitűdöket, de egyik sem volt nyelvészeti jellegű, az itt bemutatott következtetések e két kutatás adatainak a másodfeldolgozására alapoznak. Tekintettel arra, hogy az adataink forrása nem egy, eleve nyelvhasználatra tervezett, átfogó és egységes kutatás információi, elemzésünk sajátos módon korlátozott, abban az értelemben, hogy nem volt lehetőségünk a román nyelv ismeretének a szintje és különböző kétnyelvűség iránti attitűdök közötti összefüggéseket vizsgálni.

Román-magyar kétnyelvűség, román másodnyelvűség

Előzetes mérések és becslések a romániai magyar népesség 80-85 százalékát tekintik kétnyelvűnek, vagy legalábbis román nyelvet ismerőnek (Csepeli, Örkény, Székelyi, 1999:506, Péntek, 2001a:19). Adataink alapján is hasonló általános kép körvonalazódott, viszont szükségesnek tartjuk a jelenség árnyaltabb képét is bemutatni, pontosítva az adatfelvétel módszertani háttérét és egyúttal az adatok lehetséges értelmezésének a keretét.

Kezdjük a mérésre használt önértékelést (önbesorolást) vizsgáló skála bemutatásával, annak kapcsán megfogalmazható módszertani jellegű fenntartásokkal. Az önértékelő skálák használata elsősorban gyakorlati megfontolásokból megalapozott ugyanis bármely más, a nyelvi kompetencia mérésre használatos eszköz vagy eljárás sokkal több, körülményesebb munkát feltételez⁷. Am az általunk használt

⁷ A nyelvismeretet mérő skálákról, tesztekéről lásd Spolsky (1989) Stevenson (1989)!

mérőeszköz (mint általában az önértékelésre alapozó skálák⁸) arra a feltételezésre épül, hogy a romániai magyarság körében létezik egy konszenzus arról, hogy mit jelent „jól” vagy „közepesen” beszélni románul, általában arról hogy mi jelent a nyelvi kompetencia, illetve mik annak a különböző fokozatai. Márpedig csak a regionális nyelvi helyzet és az eltérő társadalmi pozícióktól meghatározott differenciált érintkezések alapján jogosan feltételezhető, hogy jelentősek az eltérések abban, ahogy a különböző rétegek reprezentálják a román nyelvi kiválóság különböző fokozatait.

A regionális nyelvi helyzet kapcsán feltételezhető, hogy a kizárólag vagy többségében magyar nyelvű kistérségekben mások az elképzelések arról, hogy mit jelent jól vagy elfogadható szinten beszélni a román nyelvet, mint olyan térségekben ahol a román nyelvet beszélők jelenléte meghatározó. A társadalmi pozíció kapcsán kialakult nyelvi kiválóság reprezentációja függ egyrészt az iskolázottság folyamatában kialakult tapasztalatoktól (a nagyobb egyetemi központokban nagyobb a lehetősége a román nyelvi kontaktusoknak), másrészt a munkahely jellegétől (egyértelmű, hogy a gyakori ügyintézés, illetve a jelentős mértékű területi mobilitással járó munkakörök esetében nagyobb a nyelvi kontaktusok valószínűsége).

Az a feltételezés sem igazán tartható, hogy a kötelező román nyelvoktatás folyamata kialakíthatott egy viszonylag egyöntetűnek mondható viszonyítási alapot. Amint az köztudott, a romániai kisebbségek román nyelv oktatásában nem a román köznyelvet tekintik modellnek, hanem egy olyan archaizmusokkal és regionalizmusokkal terhelt nyelvi változatot kínálnak fel a diákoknak (Szilágyi, 1998), amelyet legfennebb egy filológusi képzettségű szépírói aspirációkkal megáldott elit beszél; tehát kevésbé valószínű hogy referenciális modellként működik.

Az a feltételezés, hogy létezik a románnak egy, a média, de főleg a populáris kultúra által közvetített köznyelvi változata, amely minimális regionális variációtól eltekintve, viszonylag egységes, s így a magyarok számára is referenciaként működik, még megvizsgálandó. Mindenesetre ez is inkább a városi környezet esetében valószínűsíthető.

Figyelembe véve a módszertani kifogásokat, fenntarthatóbbnak tűnik, ha a másodnyelvűség mérése érdekében kialakítandó skála nem az elvont nyelvi, hanem a kommunikatív kompetenciára, a másodnyelven történő közlést megalapozó

⁸ Lásd erről a problémáról Edwards, 1994:57-58!

kommunikatív képességek szintjét mérte a kutatásban. Értelemszerűen következik, hogy a másodnyelvűséget nem a nyelvi kompetenciának egy abszolút és elvont skáláján (valamilyen statisztikailag egyértelműen leírható tulajdonságként) értelmezzük, hanem konkrét társadalmi gyakorlatok és helyzetek kontextusában megnyilvánuló kommunikatív teljesítményként. Ezt a kommunikatív teljesítményt a személyes kapcsolathálózatok és a személytelen formában intézményesült beszédhelyzetek (bevásárlás, ügyintézés stb.) kontextusában kialakult elvárásoknak való megfelelés egyénileg becsült szintjeként határozzuk meg. Abból indultunk ki, hogy a román nyelv használatára vonatkozó elvárások változatos helyzetekben és gyakorisággal jelennek meg, és sajátos beszédregiszterek⁹, repertoárok¹⁰, és stílusok használatát feltételezik. Az egyénileg értékelt kommunikatív kompetencia egyszerre feltételezi ezen elvárások egyfajta reprezentációját és azt, hogy milyen mértékben, szinten képes az egyén ezeknek megfelelni.

A skála felépítésében elsősorban a *kétnyelvűek* és a másodnyelvet valamelyes mértékben használók, *anyanyelvű alapnyelvűek* között tettünk különbséget. Ez az elhatárolás a kétnyelvűség meghatározásának a minimalista és maximalista megközelítéséből¹¹, egyfajta kompromisszumos megoldásként vezethető le. A maximalista megközelítés azt a személyt tekinti kétnyelvűnek aki két nyelvet anyanyelvi szinten birtokol, mindkettőt alapnyelvként beszél. A másik perspektíva szerint a minimális szintű, de a mindennapi kommunikáció folyamatában valamelyes rendszerességgel másodnyelvhasználat esetében is lehet kétnyelvűségről beszélni.

Mi kétnyelvűnek tekintettük azt a személyt aki nem kontextusfüggő, aktív (vagy produktív¹²) másodnyelvi kompetenciával rendelkezik. Az *aktív kompetencia* alapvetően annyit jelent, hogy az egyén nemcsak megért valamit egy adott nyelven, hanem pusztán a verbalításra alapozva *képes kommunikálni is* azon a nyelven. Az hogy *nem kontextusfüggő* ez a kompetencia, annyit jelent, hogy nem korlátozódik a megszokott rutinos kommunikációs helyzetekre, hanem a nyelvtudása akkor is működik, amikor adott, nem rutinjellegű kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvi forma, szabály és a pontos regiszter ismerete hiányzik. Tehát a beszélő olyan

⁹ Beszédregiszter „... olyan szótári egységekből álló kollekció, amelyeket különböző foglalkozási vagy társadalmi csoportokkal kapcsolunk össze” (Wardraugh, 1995:48)

¹⁰ Egy viszonylag jól körülhatárolható közösség (szomszédság, munkatársak stb.) által használatos beszédváltozatok (Wardraugh, 1995:112-113)

¹¹ Lásd erről Navraacsics é.n.:15

¹² Az aktív/produktív és a receptív/passzív kétnyelvűség (az utóbbit szemibilingvizmusnak is nevezik) közötti különbségtételt lásd Edwards, 1994:58

mértékben jártas a másodnyelven, hogy képes áthidalni a számára szokatlan beszédhelyzetek elvárásai kapcsán felmerülő nehézségeket. Illetve, az esetleges kommunikációs nehézségeit kevésbé a saját nyelvismereti hiányosságainak, inkább a másodnyelv, anyanyelvűek által sem kimerítően ismert nyelvi változatainak tulajdonítja. Ez utóbbi az önértékelésre alapozó mérés esetében fokozottan tükröződik.

Másodnyelvet is használó egyén az, aki bizonyos, időben viszonylag stabil kontextusokban (esetleg személyekhez kötötten) használja a második nyelvet, és bizonytalan vagy egyáltalán nem érzi magát kompetensnek a nem szokványos (alkalmilag előforduló) kommunikációs helyzetekben, beleértve a passzív (értő, de magát megértetni nagyon nehezen tudó) nyelvismerettel rendelkezőket is.

Ennek jegyében a másodnyelvűséget mérő, önértékelésre alapozó skála elsősorban e két kategória között tesz (nyilvánvalóan nem abszolút módon) különbséget: a kétnyelvű és másodnyelvet használók között. Az átmenet a két kategória között a beszédregiszterek, repertoárok, és stílusok nem megfelelő ismeretére visszavezethető tudatosított nyelvi bizonytalanság¹³ jelentheti.

A kétnyelvűek csoportján belül elhatárolandó fokozatok esetében a másodnyelvhasználat által megalapozott nyelvi akkomodációs folyamatokra fektettük a hangsúlyt, és különbséget próbáltunk tenni a másodnyelvhasználat által megalapozott *konvergens* és *divergens* nyelvi akkomodáció között¹⁴. A konvergens akkomodáció annyit jelent, hogy a román nyelv használata által a beszélő a másik csoport tagjainak az elfogadását is követi. A divergens viszonyulás az a másodnyelv használatának a sajátosságait tudatosító és inkább instrumentális mint integratív jellegű használatát feltételezi (vö. Edwards, 1994:65).

Mindezeket a tényezőket figyelembe véve dolgoztuk ki a kétnyelvűséget, pontosabban a másodnyelv-használati kompetenciákat mérő skálánkat. Az első két fokozatával („*Anyanyelvi szinten beszélek románul*”, illetve „*Tökéletesen beszélek románul*”) feltehetőleg olyan személyek azonosultak, akik nem egyszerűen *beszélnek* a román nyelvet (kiterjedt szókészlettel és megfelelő szabályalkalmazási készségekkel bírnak), hanem helyzetfüggően sikeresen *alkalmazzák* a különböző vonatkoztatási csoportokra jellemző repertoárokat és beszédstílusokat, esetleg a helyi dialektust. Tehát a másodnyelven történő kommunikáció során nemhogy tudatosítanak a

¹³ A jelenségről lásd Lanstyák, 2000:184

¹⁴ A két fogalomról lásd Trugdill, 1995:152

nyelvhasználat idegenszerűségét, hanem feltehető, hogy a román nyelv használata egyfajta konvergens azonosulási folyamatokat is megalapoz, mint ilyen, a használók fontos integratív jelentőséget tulajdoníthatnak a másodnyelvűségnek. A különböző beszédaktusok folyamatában úgy *használhatják* a román nyelvet, hogy sajátos nyelvi és beszédalakzatok formájában sikeresen kifejezik a különböző lokális, regionális vagy rétegidentitásokat, hovatarozásokat. Feltehetőleg számukra a román nyelv használata nemcsak gyakorlati szempontból meghatározható sikereket jelent, hanem olyan kapcsolatrendszerbe való tartozást tesz lehetővé, amelyben az etnikai különbségek ellenére nem merül fel (vagy ha igen, akkor nem meghatározó) a másság, az idegenség problémája. Ugyanakkor feltehető, hogy a nyelvismeret a nyelvi heterogenitás sajátos funkcionális kontextusában, olyan kifejezési, kapcsolatteremtési lehetőségeket alapoz meg, amely az alanyok értékelése szerint meghaladja az egy nyelvűség biztosította lehetőségeket¹⁵, tehát megalapozott azt feltételezni, hogy ez a kategória a kétnyelvűséget egyértelműen pozitív kulturális hozadékként értékeli.

Az anyanyelvi szint és a tökéletes szint és a tökéletes nyelvtudás birtoklása közötti jelentős különbség nem annyira a nyelvi és implicite a társadalmi akkomodációs folyamatok közötti különbségként értelmezhető, hanem valószínűsíthető, hogy a másodnyelvet hozzárendelt módon és a családban sajátította el, tehát természetes/elsődleges kétnyelvűként értékelhető¹⁶. Ezt látszik alátámasztani, hogy azok között akik úgy értékelték hogy a román anyanyelvi szinten beszélnek magasabb az etnikailag vegyes családokból származók aránya. Tehát a két kategória közötti különbség feltehetőleg nem a másodnyelvi teljesítmények szintjén, hanem a családi kötődésekben keresendő.

A skála harmadik fokozata („*Nagyon jól beszélek románul, de érezhető akcentussal*”), aktív másodnyelvűségi kompetenciát, azon beszédregisztereken használatos szókincs ismeretét feltételezi, amelyek meghatározóak az egyén személyes és társadalmi környezetében használatos kommunikációs helyzetekben, ám ez nem föltétlenül jelenti a különböző közösségi repertoárok és stílusok megfelelő ismeretét és/vagy használatát. Tehát azok a személyek akik ebbe a kategóriába sorolták be magukat kevésbé tapasztalják meg a másodnyelvűség integratív vonzatait, feltehető, hogy számukra az intimitás, a hovatarozás kifejezésének a nyelve többnyire

¹⁵ Az aktív kétnyelvűség ezen elemzési perspektívájára Fasold hívja fel a figyelmet (1995:8)

az anyanyelv marad¹⁷. Az idegenszerű akcentus tudatosítása nem pusztán arról szól, hogy ezek az egyének *érik*, hogy a kiejtésük sajátos (nem romános) hanem arról is, hogy ezt az idegenszerűséget bizonyos helyzetekben visszajelzik számukra¹⁸, tehát a kommunikációs folyamatok során a másodnyelv használata inkább divergens viszonyulást megalapozó.

A negyedik fokozat („*Az esetek többségében meg tudom értetni magam románul*”), határeset a kétnyelvűek és a másodnyelvet is használók között. Vagyis, az önmagát ebbe a kategóriába besoroló egyén, szokványos, rutinjellegű mindennapi helyzetekben képes kommunikálni, ismeri a megfelelő regisztereket, de tudatában van – feltehetőleg tapasztalta már – hogy bizonyos, de nem gyakori kommunikációs helyzetekben nem rendelkezik a megfelelő szókészlettel és a járulékos kommunikációs eszköztárral.

Az ötödik fokozat („*Bizonyos esetekben meg tudom értetni magam, de csak nehézségekkel...*”), olyan másodnyelvhasználatra utal amely a funkciók és a kommunikációs helyzetek szempontjából fokozottan korlátozott, feltehetőleg pontosan behatárolható helyzetekhez, személyekhez, esetleg témákhoz kapcsolt. Feltehető, hogy ezekben a familiáris helyzetekben az alanyok számára kialakul a kommunikáció kölcsönösségének az impressziója, hisz értik (vagy legalábbis az a benyomásuk) amit számukra közölnek, és az interakcióban résztvevő más személyek megértik amit ők elmondanak¹⁹. Az ezzel a fokozattal azonosulók egy része valószínűleg receptív/passzív módon kommunikál románul, valamilyen benyomásuk van arról, hogy mi a román nyelven közölt szöveg jelentése, de nehezen tudja magát megértetni.

A hatodik fokozat („*Aligha egy pár szót értek ...*”) olyan alanyokra jellemző, akik valamelyes mértékben benyomást alkothatnak a román nyelv használatáról, de talán passzívnak sem nevezhető a román nyelvi kompetenciájuk, tehát egy

¹⁶ A szakirodalom különbséget tesz a természetes/elsődleges illetve a mesterséges/másodlagos kétnyelvűség között. Az elsődleges kétnyelvűség a két nyelvnek a primér szocializáció során történő párhuzamos elsajátítását feltételezi. Lásd erről Navracics, é.n.: 24-25, Edwards, 1994:59-63

¹⁷ Ami nem jelenti azt, hogy nem tartanának fenn olyan személyes jellegű kapcsolatokat amelyek esetében a kommunikáció többnyire román nyelven folyik.

¹⁸ Nem kötelezően kritikusan, hanem esetleg az aktív hallgatásra jellemző biztató, segítőkész visszakérdezéssel arra vonatkozóan, hogy „pontosan így kell érteni” amit a nem román anyanyelvű partner mondott.

¹⁹ *Tömbmagyar* vidéken tipikus helyzet a magyar helybéliek román rendőrrel való kommunikációja, amely során, habár mindketten keverik a kódokat, a rendőr többnyire a románt, a magyar tárgyalófél többnyire a magyar használja, de a beszédaktus befejeztével mindketten azzal a benyomással távoznak, hogy megértették egymást.

beszédaktus során legfentebb beazonosítanak általuk ismert szavakat, de nem alkotnak képet az üzenetről.

Amint látható, a skála kidolgozásakor, a kommunikatív kompetencia szintjét mérendő, több dimenziót is figyelembe vettünk, feltételezve, hogy ezek összefüggenek. Ilyen volt az a feltételezés, hogy az átfogó regiszter, repertoár és stílus ismerete valamint az úgynevezett konvergens nyelvi akkomodáció nagy valószínűséggel együtt jár, és azok értékelik, állítják, hogy tökéletes a nyelvismeretük akik nemcsak jól ismerik a román nyelvet, hanem az ezen a nyelven történő kommunikáció fontos szerepet játszik az egyéni integrációjukban. Ez egy elméletileg levezethető hipotézis, de annak ellenére, hogy ésszerűnek tűnik, nem biztos, hogy helyes. Ugyanígy, amint azt már említettük, a mérésünk nem nyelvészeti jellegű volt, nem volt lehetőségünk a kutatást úgy tervezni, hogy a fentebbi elméleti hipotézist empirikusan is teszteljük.²⁰ Mindezeket figyelembe véve a mérőeszközt, a skála fokozatainak a bemutatott értelmezéseit, és az adatok általunk szolgáltatott értelmezését, kérjük ezzel a fenntartással kezelni.

Az így kialakított, önértékelésre alapozó skálát felhasználva kérdeztük meg az erdélyi magyar népességre reprezentatív mintát jelentő populációt: milyen szinten ismerik a román illetve a német nyelvet?

A román (német) nyelv ismeretét illetően melyik kijelentés igaz Önre²¹

	Románul %	Németül %
Anyanyelvi szinten beszélek	2,8	0,1
Tökéletesen beszélek	22,8	0,5
Nagyon jól beszélek ..., de érezhető akcentussal	29,1	2,1
Az esetek többségében meg tudom értetni magam	23,4	2,7
Bizonyos esetekben meg tudom értetni magam, de csak nehézségekkel	17	9,1
Aligha egy pár szót értek	4,4	33,5
Egy szót sem ismerek.	0,5	51,8
Nem válaszol	0	0,3

Az adatok alapján elmondható, hogy a romániai magyarságon belül (abban az értelemben ahogyan azt az előbbieken meghatároztuk) a kétnyelvűek aránya valahol 50-55 százalék körül van, 40-45 százalék körül van azok aránya akik a másodnyelv-

²⁰ Hangszalagra rögzítettünk pár adatfelvételt. Az ezek során elhangzott kommentárok egy részét felhasználtuk az értelmezéseink során.

²¹ Culic, I, Horváth I, Lazăr, M (2000)

használók kategóriájába sorolhatók és hozzávetőleg 5 százalék azoknak az aránya akik románul esetleg „egy kukkot” ha értenek.

A romániai magyarság *majdnem fele kétnyelvű* a fogalomnak abban az értelmében, hogy különböző interakciók során, aktív kommunikációs partnerként tud megnyilvánulni. Hozzávetőleg a népességnek egynegyede gondolja úgy, hogy a tökéletesen/anyanyelvi szinten beszél románul, tehát feltételezhető, hogy a román nyelv használatának nem pusztán instrumentális, hanem átfogóbb jellegű, integratív funkciói is vannak, a román nyelvet átfogóbb stratégiai alkalmazkodási eszközként használja²². A népesség majdnem 30 százaléka tudatosítja, hogy a román nyelv használata számukra és környezetük számára idegenszerűen hat, tehát feltételezhető, hogy inkább instrumentális mint integratív jelleggel kommunikál románul (pl. kevésbé valószínű, hogy a másodnyelv mint az intim jellegű kommunikáció nyelve működik).

A népességnek majdnem negyede (23,4 százalék) ismeri a román nyelvet egy bizonyos szinten, vagyis feltehető, hogy a rutinjellegű, mindennapi helyzetekben aktív román nyelvű tárgyalópartnerként tudnak fellépni, de kilépve ezekből a helyzetekből, a korlátozott kódkészlet okán, kommunikációs nehézségeik vannak. Ez fokozott mértékben jelentkezik a népesség 17 százalékánál, az ők esetükben valószínű, hogy esetenként és elementáris szinten kommunikálnak románul²³.

Az összehasonlíthatóság kedvéért mellékeljük a következő táblázatot arról, hogy milyen mértékben és szinteken jellemző kétnyelvűség illetve a másodnyelv használata más romániai alpopulációk esetében²⁴

²² Ez a magatartás nem valami számító viszonyulás vagy tudatos normavállalás eredménye (Bourdieu, 1991:51).

²³ Az adatfelvétel során egy-két lekérdezést rögzítettünk. Egy székelyföldi faluban egy idősebb személy így kommentálta a kérdést: „Én úgy vagyok vele, hogy ha a tudom, hogy a román megköszöni amit mondtam neki, akkor szóba állok vele, s tudom, hogy mit mondok neki. De ha látom, hogy csak azért kérdez románul, hogy az legyen belőle, hogy ne akarjon megérteni, akkor inkább hallgatok.”

²⁴ Az adatokat lásd Culic, Horváth, Lazăr (2000). A kutatás során külön mintát használtunk a székelyföldi románok esetében, illetve párhuzamosan vizsgáltunk egy romániai román és egy erdélyi magyar mintát. A székelyföldi magyarok illetve az erdélyi románokra vonatkozó adatok a megfelelő minták részpopulációira számított értékek.

Itemek	Székelyföldi magyarok románul (%)	Székelyföldi románok magyarul (%)	Erdélyi románok magyarul (%)	Románok magyarul (%)
Anyanyelvi szinten beszélek		2,46	2,52	1,1
Tökéletesen beszélek	9,79	12,63	2,88	3,8
Nagyon jól beszélek ..., de érezhető akcentussal	22,98	7,72	2,16	2,4
Az esetek többségében meg tudom értetni magam	29,36	17,54	7,19	2,5
Bizonyos esetekben meg tudom értetni magam, de csak nehézségekkel	29,36	15,09	9,71	3,9
Aligha egy pár szót értek	7,23	27,02	23,74	14,9
Egy szót sem ismerek.	1,28	16,49	51,80	70,8
Nem válaszol		1,05		0,5

Az összehasonlító értelmezés és a kétnyelvűséget mérő skála működésének illusztrálására nézzük meg a kétnyelvűséget két magyar és román szempontból is sajátos alpopuláció, a székelyföldi románok és magyarok esetében.

Természetesen nem erőltetjük a párhuzamot a Székelyföldön élő románok és a romániai magyarság nyelvi helyzete között, tekintettel arra, hogy az előbbi csak statisztikai értelemben regionális nyelvi kisebbség, ugyanis a román nyelv abban a régióban is hivatalos nyelv. Ez elsősorban abban nyilvánul meg hogy a Székelyföldön élő románok között a magyar nyelv ismerete általában kevésbé jellemző (43,5 százalék „egy pár szót” vagy annyit sem ismer), mint amilyen mértékben a székelyek körében jellemző a román nyelv ismerete (a románul egyáltalán vagy csak passzív nyelvtudással rendelkezők aránya 8,5 százalék).

Igaz és kiemelendő az, hogy a székelyföldi románok esetében a konvergens alkalmazkodást jelző kétnyelvűség, e népesség több mint 15 százalékára a jellemző, amíg a székelyföldi magyarok esetében ez nem éri el a 10 százalékot. Vagyis a kétnyelvű magyarok között jóval nagyobb az instrumentális viszonyulás a másodnyelvűséghez (az úgynevezett divergens nyelvi akkomodáció), amíg a román anyanyelvű kétnyelvűek esetében inkább jellemző a konvergens nyelvi akkomodáció, a másodnyelvhasználat kontextusában megjelenő intergatív viszonyulás.

Amint az a másodnyelvhasználatot a kommunikatív kompetenciát mérő skála adatainak az értelmezéseiből is látható, feltehető, hogy azok között akik tökéletesen beszélnek és akik tudatosítják, hogy hatékonyan kommunikálnak, de idegenszerűen

hat a román nyelvhasználatuk, nem egyszerűen nyelvismereti (szótár és szabály) különbségek vannak. Az előbbieket sajátos kommunikációs készségek (stílusok, regiszterek és repertoárok ismerete) birtokában olyan kommunikatív gyakorlatok részesei, amelyek során a konvergens nyelvi akkomodáció logikájában, egyfajta hovatarozás érzése alakul ki. Tehát aki tökéletes másodnyelvűnek tartja magát az nem egyszerűen nyelvi/kommunikatív kompetenciáról, hanem ennél többről, kommunikációs gyakorlatok rendszeréről, etnikai határoktól eltekintő hovatarozások rendszeréről feltehetőleg sajátos identitáskonfigurációról beszél. Ebben az identitáskonfigurációban a kétnyelvűség, annak intézményes termelése, az másodnyelv használata és az annak kapcsán működő normák biztos jelentős szerepet játszódnak. Mindenképpen egy elvégzendő kutatás feladata, hogy megvizsgálja, melyek a különbségek a konvergens és a divergens kétnyelvűek, illetve a másodnyelvet használók között különböző, a bilingvis kommunikációs térben szignifikanciával bíró, a kommunikáció rendjére, ennek a rendnek az újratermelésére vonatkozó normák kapcsán. Amint azt már említettük, az a mód, ahogyan az ezt a vizsgálódást megalapozó adatok összegyűltek, nem teszi (vagy ha igen akkor csak részlegesen teszi) lehetővé ezen összefüggések kutatását, így a kétnyelvű kommunikáció rendje kapcsán megfogalmazó vélekedéseket formálisan különálló részként mutatjuk be.

A másodnyelvűség és az anyanyelvűség viszonya, attitűdök, viszonyulások

Egy 2000-ben, végzett kutatás²⁵ egyik kérdésében arra próbáltunk választ kapni, hogy az erdélyi magyarok milyen mértékben és formákban látják a másodnyelvűséget egy közvetlen vagy közvetett hatalmi nyomás eredményének a kérdéseket lásd az alábbi táblázatban!) Az akkor feltett kérdésekből kiindulva, más adatokkal kiegészítve, a másodnyelvűség kapcsán kialakult viszonyulásokat három fő dimenzió mentén rendszerezük: a másodnyelvűség hasznossága/gyakorlati értéke; a román nyelv mint az államhoz kötődő autoritás nyelve; illetve a román nyelv mind publikus nyelv.

²⁵ A kutatás általános leírását lásd Horváth, Lazăr, 2000, az itt közölt adatok nem jelennek meg a hivatkozott kéziratban.

Itemek	Egyetértők %
A román nyelv ismerete mindenkinek csak hasznára válhat.	98
Azok a magyarok akik jól beszélik a román nyelvet, könnyebben találnak jó munkahelyet.	84,2
Mivel, hogy Román állampolgárok, minden romániai magyarnak jól kellene ismerni a román nyelvet.	80,9
A románok általában ellenségesen viselkednek azokkal a magyarokkal akik nem ismerik jól a román nyelvet.	64,1
Sok esetben a hatóságok a román nyelvet a kisebbségi elnyomás eszközeként használják.	57,9
Azáltal, hogy sok helyen kötelező a román nyelv használata, az állam tulajdonképpen asszimilálni akarja a magyarokat.	54,8

A fentebbi táblázatban bemutatott első item („*A román nyelv ismerete mindenkinek csak hasznára válhat*”), kapcsán megjegyzendő, hogy a visszautasító választ a román-magyar viszonyok terheltsége okán kialakult, a román nyelv sarkalatos visszautasításában megnyilvánuló, nyelvi fundamentalizmus²⁶ mutatójaként gondoltuk el. Habár a románsághoz etnocentrikus elfogultsággal viszonyulók aránya az erdélyi magyarságon belül nem éppen elhanyagolható (vö. Csepeli, 1999:198), ez nem a másodnyelvűség tüntető, esetleg ideologizált visszautasításában nyilvánul meg, mint az például a spanyolországi kisebbségi nacionalizmusok esetében a spanyol nyelv esetében előfordul (Söhrman, 1993:78).

Ennek kapcsán megemlíthető, hogy román részről, ha nem is elhanyagolható az úgynevezett nyelvi fundamentalisták aránya, de azok akik megvetendőnek, elítélendőnek tartják a románok magyar másodnyelvűségét, mindenképpen kisebbségben vannak (Horváth, 2002:142-143). Igaz egyértelműen, és jelentős többségben vannak azok akik visszautasítják, hogy ennek a másodnyelvűségnek az elsajátítását az intézményes oktatás folyamatában tegyék lehetővé (Horváth, 2002:143).

Az elvont hasznosság/elfogadottságon túl, a román másodnyelvűség instrumentális értékét mértük (item: „*Azok a magyarok akik jól beszélik a román nyelvet, könnyebben találnak jó munkahelyet*”). A 84 százalékos egyetértés egyértelműen jelzi az erdélyi magyarság többsége számára a román nyelvtudás olyan

²⁶ A nyelvi fundamentalizmust mint a többnyelvűségi kontextusban megnyilvánuló viszonyulást Bordás és mások úgy határozták meg mint a többség azon elvárását, hogy a kisebbség ismerje a többség nyelvét, de annak a visszautasítását, hogy a többség megtanulja a kisebbségi nyelvet (1995:105). A mi megközelítésünkben a nyelvi fundamentalizmus egyszerűen abban áll, hogy okoktól és hatalmi konfigurációtól függetlenül valaki visszautasítja, értelmetlennek tartja egy másik nyelv használatát, ismeretét.

kulturális tőkeként jelenik meg, amelynek súlya van az érvényesülésben. Azt nem tudhatjuk milyen érzelmi töltetek vannak az egyetértés mögött; lehet egyesek számára kellemetlen tapasztalatok (hátrányos megkülönböztetésként megélt helyzetek) felidézését jelenti, mások tényszerűen konstatálják, de mindettől függetlenül a román nyelv gyakorlati értékében kételkedők vagy azt nem konstatálók aránya nem jelentős.

Természetesen a román másodnyelvűség gyakorlati hasznának az állítása nem jelent föltétlenül dominanciaváltást, az anyanyelvűség háttérbe szorítását, pontosabban nem kötelezően feltételez ilyen jellegű attitűdöket, viszonyulásokat. Arra, hogy a román nyelv gyakorlati haszna milyen mértékben meghatározó az anyanyelvűség és másodnyelvűség viszonyát illetően jól rávilágítanak a következő, a román nyelv, mint a stratégiai érvényesülés eszköze, kapcsán feltett itemek²⁷.

Itemek	Egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja
Romániában csak az tud érvényesülni, aki tanulmányait teljes mértékben román nyelven folytatta.	29,5	58,59	12,45
Romániában csak az tud érvényesülni, aki a tanulmányainak legalább egy részét román nyelven folytatta.	51,82	34,8	13,38
Az nagyon hasznos lehet ha valaki az egyetemi tanulmányait román nyelven folytatja.	49,28	28,71	22,1

A fentebbi adatok alapján röviden szólva elmondható, hogy az erdélyi magyarok majdnem egyharmada (29,5 százalékuk) számára a teljes, és hozzávetőleg fele (51,82 százalék illetve 49,28 százalék) számára a részleges román nyelvű képzés az érvényesülés egyik lényeges eszközeként jelenik meg. Kihangsúlyozzuk: nem arról van szó, hogy ennyien akarnak vagy szeretnének románul tanulni, hanem csak arról, hogy az erdélyi magyarok hozzávetőleg fele úgy véli, hogy a román nyelven (is) tanulni esélynövelő, tehát a státusz és az egyéni mobilitás értékeinek a szempontjából szükséges kulturális beruházásnak tartja.

Tehát elmondható hogy az a vélekedés miszerint a román másodnyelvűség hasznosnak tartott kulturális beruházás markáns módon jelen van az erdélyi magyar társadalomban. Mi több azt is lehet mondani, hogy társadalmi szinten domináns az a vélekedés, hogy a kétnyelvűség az a kisebbségek mobilitásának alapvetően szükséges

²⁷ Adatok forrása: CCRIT, 1999.

kulturális kelléke²⁸. Az egy más kérdés, hogy ez a viszonyulás milyen formákban, milyen mértékben és milyen helyzetekben vezet egyértelműen dominanciaváltáshoz. Feltehető, hogy a státusz és az egyéni mobilitás uralkodó értékeivel szemben állított szolidaritás formájában, fokozatosan újraértékelődnek, és változatos formában újratermelődnek az anyanyelvűség közösségi szerepei és funkciói²⁹. Ennek jegyében érdemes megvizsgálni milyen formában vannak jelen az erdélyi magyarság szintjén az elfogadás és az ellenállás mozzanatai.

Azt, hogy a románnak mint másodnyelv ismerete állampolgári kötelezettség, vagyis, hogy az állampolgári kötelezettségekkel levezethető norma és kulturális teher, („*Mivelhogy Románia állampolgárai, minden romániai magyarnak jól kellene ismerni a román nyelvet*”) az erdélyi magyarok többsége (80,9 százaléka) által elfogadott kijelentés. Természetesen ez a kijelentés egy olyan domináns diskurzust, felfogást reprodukál amelyet kisebbségi részről nyilvánosan nem kérdőjeleztek meg. Amit talán érdekes megemlíteni, hogy iskolázottságot illetően szignifikáns az eltérés a kijelentést visszautasítók (17,5 százalék és az elfogadók között 80,9 százalék), az előbbiek között nagyobb a magasabb végzettségűek aránya. Ez alapján feltehető, hogy a visszautasítás (legalábbis a populáció egy része esetében) elvi állásfoglalás amely az állampolgárságban inkább jogok és lehetőségek, mint a (kulturális-) teherterhelések és kötelezettségek rendszerét látja. Mindenképpen tény, hogy az erdélyi magyarság nagytöbbsége esetében az nyelv - állam - autoritás - kötelesség szemantikai jelentésterében legitimnek értelmezi a másodnyelvűséget. Igaz attól, hogy ebben az értelmezési keretben az erdélyi magyarok jelentős része legitimnek tekinti a másodnyelvűséget, nem azt jelenti, hogy a kétnyelvűségi gyakorlaton alapuló nyelvi rendet is minden formájában elfogadhatónak és kényelmesnek tekinti.

Egyrészt a népesség 64,1 százaléka úgy véli, hogy a közvetlen társadalmi nyomás is megnyilvánul amennyiben a román nyelv használatát illetően az egyének nem felelnek meg az elvárásoknak³⁰. Kontra Miklós adatai szerint az 1996-ot megelőző két évben a romániai magyarok 38%-nak hívták fel a figyelmét, hogy ne beszéljen magyarul (Kontra, 1999:84).

²⁸ A mobilitás sajátosan kisebbségi kulturájáról, ún. kisebbségi mobilitási kultúrákról („minority cultures of mobility”) lásd Neckerman, Carter, Lee (1999)

²⁹ Lásd erről a sajátos dinamikáról Gal, 1991.

³⁰ „*A románok általában ellenségesen viselkednek azokkal a magyarokkal akik nem ismerik jól a román nyelvet.*”

Másrészt az erdélyi magyarság több mint fele elfogadja azt az értelmezést miszerint a romániai nyelvpolitikákon belüli államnyelvi törekvések, a kisebbségek ellenőrzésének (57,9 %), illetve az asszimilációnak a kendőzött eszközei (54,8 %).

Ami érdekes az talán az, hogy erdélyi magyarok egy jelentős részének, a másodnyelvűség mint állampolgári alapon kötelező kulturális teherként, nem is jelenti olyan autoritási gyakorlatot amelynek valamifajta magyarok ellen irányuló vonzatai volnának. Hozzávetőleg egyharmaduk (32,5 %) nem értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „Sok esetben a hatóságok a román nyelvet a kisebbségi elnyomás eszközeként használják”. Tehát a népesség egy része implicit módon visszautasítja azokat, a kisebbségi magyar közbeszédben markánsán jelenlevő diskurzusokat, amelyek a román hatóságokat nyelvi elnyomással, asszimilációs szándékokkal vádolják.

Tehát az egységesített nyelvi piac normáit ezen belül a másodnyelvhasználat kialakult rendjét a résztvevők nem kötelezően és nem minden helyzetben érzékelik a hatalomgyakorlás gesztusaiként. Az erdélyi magyarok nagy része magát a másodnyelvűséget, hozzávetőleg egyharmada a kétnyelvűség eleddig kialakult rendjét az állami autoritás természetéből fakadó elfogadható és legitim nyelvi rendként értelmezi.

Ezt talán a legjobban az világítja meg ahogyan az erdélyi magyarok a románhoz nem mint államnyelvhez, hanem mint publikus nyelvhez viszonyulnak. Ezt a viszonyulást a következő kérdésre adott válaszok megoszlása világíthatja meg: „Amikor románok is vannak a közelben, függetlenül a beszélgetés tárgyától, udvariatlanság, ha két magyar magyarul beszélget”³¹

	Egyetért	Nem ért egyet
Románok	71,3	22,6
Erdélyi románok	74,3	22,9
Székelyföldi románok	70,4	24,6
Magyarok	56,2	41,7
Székelyföldi magyarok	41,2	55

³¹ Culic, Horváth, Lazăr (2000)

Amint az a táblázat adataiból látható, a magyar nyelvnek a magyarul nem beszélők jelenléte miatti korlátozása³² jelentős mértékben elfogadott az erdélyi (főleg a Székelyföldön kívüli³³) magyarok által. Tehát az erdélyi magyarok több mint fele, akárha pozitív „csomagolásban” is (mint kommunikációs udvariassági szabályt), a román nyelv használatának valamiféle nagyobb publikus legitimitást tulajdonít, mint a magyarénak. Vagy ha egy picit túlzott módon, de nem teljesen alaptalanul felidézzük a Habermas által vázolt polgári nyilvánosság kötelező elemének tartott általános hozzáférhetőség elvét, miszerint „mindenki, aki az adott aktus szempontjából a közönségbe tartozónak számít, jelen lehet” (Némedi, 2000:237), akkor azt is mondhatjuk, hogy az erdélyi magyarságnak több mint fele (a Székelyföldön kívüli régiókban lakók majdnem kétharmada) inkább a románt, mint a magyar tartja *a* publikus nyelvnek.

A kétnyelvűség iránti, és a kétnyelvűséget integráló nyelvi rend kapcsán kialakult viszonyulásokat kimerítően felleltározni egy külön kutatás tárgya lehetne. Jelen esetben, szándékunk elsősorban az volt, hogy rámutassunk, hogy mennyire összetettek, és pluralizmusukban néha ellentmondóak ezek a viszonyulások. Látható, hogy a státus és egyéni mobilitás értékei jegyében dominánsnak, általánosnak mondható *pragmatikus román* másodnyelvűséggel párhuzamosan, a regionális nyelvi helyzet függvényében mennyire differenciáltan jelentkezik a *román mint domináns, publikus* nyelv normájának az elfogadása. Ugyanakkor az is figyelemre méltó mennyire kevésbé egyértelmű a másodnyelvűség, az erre alapozó nyelvi rend működésének a legitimitása. Egyrészt elfogadott legitimitációs alapként működik az államnyelv, mint az állampolgárságból fakadó kulturális tehertétel, intézménye, ugyanakkor hangsúlyosan megjelennek a másodnyelvűség politikáit, a kétnyelvűség jelenlegi nyelvi rendjét megkérdőjelező kritikai viszonyulások elfogadása is.

Mindenképpen a következő lépés a pluralizmus rendszerezése volna (értsd: a létező tipológiák beazonosítása és azok leíró magyarázó elemzése).

³² Lásd erről Kontra (1999)

³³ Ha a viszonyítási alapunk a székelyföldi magyarságon kívüli erdélyi magyarság, akkor az egyetértők aránya 62,5 %.

Forrásjegyzék

Bárdi Nándor (2000) „Törésvonalak keresése a határon túli magyar politikában 1989-1998” In Bárdi Nándor és Éger György *Útkeresés és integráció* Budapest: Teleki László Alapítvány

Bordás Sándor et. al. (1995) *Counter-Proof. The examination of the Slovak-Hungarian relationship with sociological and ethnopsychological methods in Slovakia* NAP Publishing House

Bourdieu, Pierre (1994) *Language and Symbolic Power* Cambridge Polity Press

Bourdieu, Pierre (1982) *Ce que parler veut dire* Paris: Fayard

CCRIT (1999) *Radiografia opiniei publice maghiare din România (Röntgenkép a romániai magyar közvéleményről)* - Kézirat Centrul de Documentare pentru Multiculturalism Ion Aluș

Culic, Irina, Horváth István, Lazăr, Marius (2000) *Ethobarometer* Kolozsvár: Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice

Csepeli György (1999) „Nemzetek egymás tükrében” In *Kisebbségkutatás* 8. évf. 1999/2, 188-199

Csepeli György, Örkény Antal, Székelyi Mária (1999) „A nemzeti-etnikai identitás változatlanlansága és átalakulása” In *Kisebbségkutatás* 8. évfolyam, 4/1999, 499-514

Edwards, John (1994) *Multilingualism* London/New York: Routledge

Fasold, Ralph (1995, első kiadás: 1984) *The Sociolinguistics of Society* Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell

Gal, Susan (1991) „Kódváltás és öntudat az európai periférián” In Kontra Miklós (szerk.) *Tanulmányok a határokon túli magyarok kétnyelvűségéről* Budapest: Magyarságkutató Intézet

Horváth István (2002) „Percepții asupra multiculturalismului” („Felfogások a multiculturalizmusról”) In Poledna, Rudolf, Ruegg, François, Rus, Călin (szerk.) *Interculturalitatea. Cercetări și perspective românești (Interkulturalitás – romániai perspektívák és kutatások* Kolozsvár: Presa Universitară Clujeană

Horváth István, Marius, Lazăr (2000) *Romániai magyarok 2000*, Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja (CCRIT) Kézirat Centrul de Documentare pentru Multiculturalism Ion Aluș

Kloss, Heinz (1966) „Types of Multilingual Communities: A Discussion of Ten Variables” in Lieberson, Stanley (szerk.) *Explorations in Sociolinguistics* Bloomington, The Hague: Indian University Press

Kontra Miklós, Szilágyi N. Sándor (2002) „A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs?” In Kontra Miklós, Hattyár Helga (szerk.) *Magyarok és nyelvtörvények* Budapest: Teleki László Alapítvány

Kontra, Miklós (1999) “Don’t Speak Hungarian in Public!” – A Documentation and Analysis of Folk Linguistic Rights’ In Kontra, Miklos et al. (szerk.) *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights.* Budapest: CEU Press

Lanstyák István (2000) *A magyar nyelv Szlovákiában* Budapest-Pozsony: Osiris Kiadó, Kaligramm Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely

Martin-Jones, Marlynin (1989) „Language, power and linguistic minorities: the need for an alternative approach to bilingualism, language maintenance and shift” In Grillo, Ralph *Social Anthropology and the Politics of Language* London and New York: Routledge

Mungiu-Pippidi, Alina (1999) *Transilvania subiectivă (Subjektív Erdély)* Bukarest: Humanitas

Navracsics Judit (é.n.) *A kétnyelvű gyermek* Budapest: Corvina

Neckerman, Katherine M., Carter, Prudence and Lee, Jenifer (1999) „Segmented assimilation and minority cultures of mobility” In *Ethnic and Racial Studies* Volume 22 Number 6 November 1999, pp. 945 – 965

Némedi Dénes (2000) *Társadalomelmélet – elméletörténet* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó

Orbán Lajos, Vetési László (2001) „Magyar egyház, de milyen nyelven” In *Kisebbségkutatás* 10. Évfolyam, 1/2001, 21-32

Péntek János (2001a) „A kisebbségi identitás dinamikája – más megközelítésben” In *Kisebbségkutatás* 10. Évfolyam, 1/2001, 15-20

Péntek János (2001b) *A nyelv ritkuló légköre* Kolozsvár: Komp-Press, Korunk Baráti Társaság.

Skutnabb-Kangas, Tove (2000) „Nyelv, oktatás, kisebbségek” In Csernusné Otutay Katalin, Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok* Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó

Söhrman Ingmar (1993) *Ethnic Pluralism in Spain* Uppsala Multiethnic Papers 29

Spolsky, Bernard (1989) „Tests in Sociolinguistics” In Ammon, Ulrich, Dittmar, Norbert, Mattheier, Klaus J. (szerk.) *Soziolinguistik (Szociolingvisztika)* Berlin, New York: Walter de Gruyter. 2. kötet

Stevenson, Douglass K., (1989) „Language Proficiency Measurement” In Ammon, Ulrich, Dittmar, Norbert, Mattheier, Klaus J. (szerk.) *Soziolinguistik*, Berlin, New York: Walter de Gruyter. 2. kötet

Szépe György (1993) „Central and Eastern European Language Policies In Transition” In Wright, S., Kelly, H. (szerk.) *Ethnicity in Eastern Europe. Questions of Migration, Language Rights and Education* Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters LTD.

Szépe György (1999) „The Position of Hungarians in Romania and Slovakia in 1996” In *Nationalities Papers* Vol. 27, No. 1. 69 – 92

Szilágyi N. Sándor, (1998) „De ce nu-și pot însuși copiii maghiari limba română în școală?” („Miért ne tudnak a magyar gyerekek az iskolában megtanulni románul?”) In *Altera* no. 7. 131 – 148

Trudgill, Peter (1995) *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*
Harmondsworth: Penguin Books

Turda, Marius (2000) „Diskurzus különbségek Romániában. A helyzetérzékelés fokozatai” In *Pro Minoritate* 131 – 138

Vetési László (2001) *Juhaimnak maradéka* Kolozsvár: Komp-Press, Korunk Baráti Társaság

Wardraugh, Ronald (1995, első kiadás: 1986) *Szociolingvisztika* Budapest: Ozirisz-Századvég